

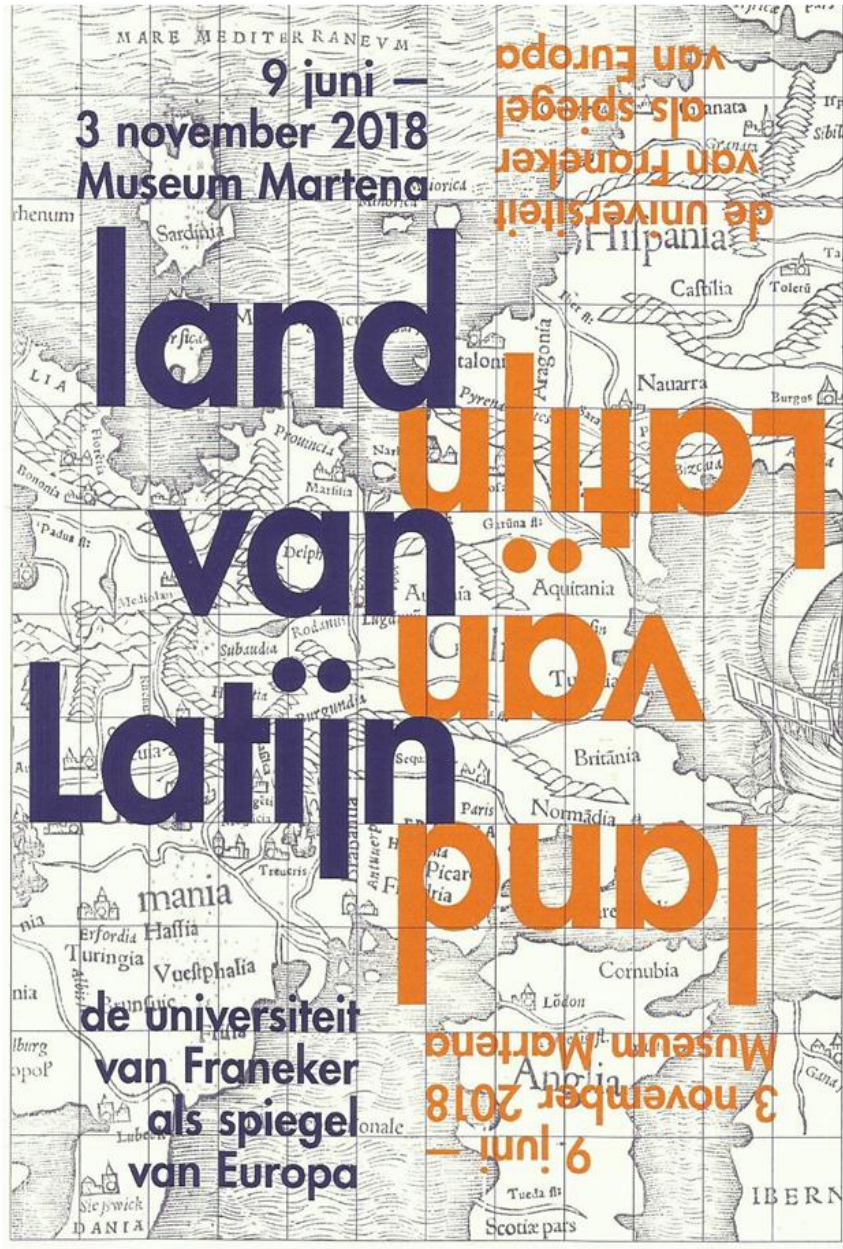

Ferenc Postma

Land van Latijn

Een bijzondere tentoonstelling over de voormalige Friese universiteit te Franeker

In 2018 was Leeuwarden (Ljouwert) de culturele hoofdstad van Europa. In dat kader vonden in alle elf steden van Friesland (Fryslân) evenementen plaats, die Friesland en haar culturele waarden – in heden en verleden – van de beste kant lieten zien. Zo organiseerde Museum Martena – gevestigd in de aloude Martena Stins – te Franeker een prachtige tentoonstelling over de voormalige universiteit van Friesland, met de titel: “Land van Latijn: De universiteit van Franeker als spiegel van Europa” – daarmee refererend aan de gemeenschappelijke taal – het Latijn – dat de academische wereld toentertijd verbond en dat de studenten van elders uit Europa directe toegang verleende tot alle – in het Latijn gehouden – colleges. Zoals bekend, opende de Friese universiteit te Franeker haar deuren op 29 juli 1585, met een plechtige bijeenkomst in de Grote of Martini Kerk, ook nu nog in het hart van de oude stad.¹ Zelf nam ze haar intrek in het voormalige Kruisherenklooster, waar ze ook gevestigd bleef tot eind 1811, toen de Franse keizer en toenmalig heerser over de Nederlanden – Napoleon – haar deuren definitief sloot. Daarmee kwam een einde aan haar roemrucht verleden, waarin duizenden studenten uit een groot deel van Europa hun weg naar het verre en wat afgelegen Franeker wisten te vinden. Alleen al vanuit (het historische) Hongarije kwamen er in totaal meer dan 1.200, alle officieel als student ingeschreven in het Franeker *Album Studiosorum*, een aantal dat hun aanwezigheid aan de andere universiteiten in de Republiek verre overtrof.

Affiche van de tentoonstelling Land van Latijn

Zij studeerden er met name filosofie, theologie en/of medicijnen – wat voor deze protestantse studenten in hun eigen vaderland niet mogelijk was. Daarnaast bezochten ettelijke Hongaren – op doorreis in de Republiek – voor korte tijd de Friese universiteitsstad, niet alleen om er bijv. brieven voor hun landgenoten af te geven, maar ook en vooral om bij hen geld te bezorgen vanuit het Hongaarse achterland.²

De tentoonstelling in Museum Martena werd op vrijdag 8 juni 2018 – onder grote belangstelling – geopend. In totaal betrof de hele inrichting twee zalen, een grote en een wat kleinere. In de grote zaal trok de indrukwekkende boekenkast – geheel gevuld met talloze folianten uit de oude universiteitsbibliotheek – direct alle aandacht. Alle boeken en verdere exponaten waren afkomstig uit de vroegere Provinciale Bibliotheek van Friesland en het voormalige Rijksarchief in Friesland – vandaag de dag het Fries Historisch en Letterkundig Centrum “Tresoar” te Leeuwarden – waar de Franeker universiteitsbibliotheek en het gehele universiteitsarchief destijds – midden 19^e eeuw – “bij des Konings Dispositie” waren ondergebracht. Nu waren de boeken en archivalia dus weer even tijdelijk terug in Franeker, dankzij de directe en goede samenwerking tussen de beide culturele instellingen.

De wat kleinere zaal – met aan de wand de geschilderde portretten van de vele hoogleraren die toentertijd aan de universiteit college gaven, in o.a. de klassieke talen, Hebreeuws, filosofie, theologie, rechten en medicijnen – stond bij deze gelegenheid in het teken van de zo nadrukkelijk grote Hongaarse aanwezigheid in de Friese universiteitsstad, met name zo rond het midden van de 17^e eeuw. Om die reden markeerde een levensgrote afbeelding van een Hongaarse calvinistische student (*Peregrinus*) – in zijn opvallende, karakteristieke kleding – de ingang van deze zaal. In de zaal zelf stond een fraaie vitrine centraal, met vele exponaten die de speciale, historische relatie tussen Hongarije en Franeker direct en duidelijk zichtbaar maakten. Zo lag in de vitrine – bovenaan – het Hongaarse lofdicht van Colomannus/Kálmán Igaz, dat deze Zevenburgse student schreef ter gelegenheid van de inauguratie van Prof. Laurentius Banck in 1647, opgenomen in de bundel “Applausus academici”,³ met daarnaast een bundel rouwgedichten (“Lacrymae”),⁴ verschenen bij het overlijden van de Zevenburgse student medicijnen Stephanus/István Némethi in Franeker (1654), evenals de – fraai geschreven – bijdrage van de – eveneens uit Zevenburgen afkomstige – student theologie Basilius/Balázs Gidófalvi – uit 1635 – in het *Album Amicorum* van Hessel Dominicus Coumans, de toenmalige secretaris van de Franeker universiteit.⁵ En

natuurlijk kon ook het unieke testament van de Sárospataker student theologie Johannes/János N. Szepsi, die in 1658 in Franeker overleed, hier niet ontbreken, nauwkeurig opgetekend als het is in de officiële *Acta* van de universiteit,⁶ evenmin als een foto van diens grafzerk, zoals die vandaag de dag nog te vinden is in de Grote of Martini Kerk te Franeker. Waren al deze exponaten afkomstig uit “Tresoar”, de rest van deze zogenaamde “Hongaarse vitrine” was geheel gevuld met zaken uit onze eigen – historische – privé-collectie, zoals o.a. een tweetal theologische werken van de Franeker Prof. Campegius Vitringa Sr., te weten diens “*Typus theologiae practicae, sive de vita spirituali ejusque affectionibus commentatio*” (Franeker 1716) – een exemplaar, dat blijkens de handgeschreven aantekeningen op het titelblad in 1717 te Franeker verworven was door de Zevenburgse student Georgius/György P. Szathmári – en de Hongaarse vertaling daarvan: “*Lelki élet*”, nog tijdens Vitringa’s leven verschenen te Frankfurt (Oder), in 1722.⁷ Het echte topstuk in de vitrine vormde evenwel het adelsdiploma, dat de keizer van Oostenrijk en koning van Hongarije, Leopold I, in februari 1703 vanuit Wenen deed toekomen aan de Friese jurist – en dichter tegelijk – Dr. Paulus van Ghemmenich, waarmee hij deze in de Hongaarse adelstand verhief: Een veelkleurig, fraai gekalligrafeerd document op perkament, 20 pagina’s groot, in boekformaat, in rood fluweel gestoken, voorzien van het keizerlijk/koninklijk dubbelzegel in een grote ronde notenhouten doos – en het geheel verzonden in een bijpassende lood-tinnen kist.⁸ De directe aanleiding voor deze verheffing in de Hongaarse adelstand was het Latijnse lofdicht dat Van Ghemmenich schreef voor Jozef I, de oudste zoon van keizer Leopold I en tevens koning van Hongarije (sinds 1687), toen deze – aan het begin van de Spaanse Successieoorlog – in september 1702 de vesting Landau met succes op de Fransen veroverde – met de veelzeggende titel: “*Epaeneticum invictissimo heroi Josepho I-mo sacrum*”. Als zodanig mocht Van Ghemmenich zich sindsdien “*Equus auratus regni Hungariae*” noemen, als dank waarvoor hij keizer Leopold I met een nieuw Latijns lofdicht vereerde: “*Gratiarum actio ad Leopoldum [...], cum [...] autorem nobilitate equestri et laurea caesarea donasset et honorasset*”. Zo vormden het adelsdiploma – voorzien van de handtekening van Leopold I en de hoogste vertegenwoordiger van Hongarije aan het Weense hof kardinaal Leopold a Kollonich – de doos met het dubbelzegel, de lood-tinnen kist, de twee Latijnse lofdichten (beide in manuscript) en een handgeschreven Nederlandse vertaling van het – in het Latijn gestelde – diploma zelf, het hart van de vitrine. Dat Van Ghemmenich ook nadien de vanuit Wenen

gevoerde politiek – met sympathie – bleef volgen, blijkt nog uit een ander lofdicht van zijn hand, geschreven ter ere van de jongere zoon van Leopold I, Karel III: “Euphemia ad serenissimum ac potentissimum Carolem III [...], archiducem Austriae”. Een prachtig exemplaar, als Plano gedrukt op gele zijde door de Leeuwarder drukker Johannes Scheverstein (1703), bedekte de bodem van de vitrine – links en rechts geflankeerd door twee andere gedichten, verschenen in 1704 bij het overlijden van Van Ghemmenich: Het ene van de jurist Joannes Sande (“Traanen gestort op de Lykbus”), het andere van de hand van Isaacus Valckenaer, de rector van de Latijnse school in Leeuwarden, waarin deze Van Ghemmenich eert als “Poëta felicissimus” (eveneens op zijde gedrukt, door de Leeuwarder drukker Hero Nauta). Van Ghemmenich overleed in oktober 1704 te Leeuwarden, maar werd begraven in de Grote of Martini Kerk te Franeker, in het familiegraf, waarvan de grafzerk ook vandaag de dag aldaar nog bestaat: Een Fries in de Hongaarse adelstand (!).

De tentoonstelling in Museum Martena werd formeel afgesloten op zondag 4 november 2018. Vanuit Friesland zelf, maar ook van ver daarbuiten, trok het vele bezoekers: Meer dan 5.000 geïnteresseerden wisten de wegen richting Franeker te vinden. Niet alleen voor Franeker, maar ook voor Leeuwarden en heel Fryslân, vormde het jaar 2018 – onbetwist – een waarlijk cultureel hoogtepunt.

Noten

- ¹ Zie over de geschiedenis van de Franeker universiteit: Sluis, *De Academie van Vriesland*.
- ² Zie over de Hongaarse aanwezigheid in Franeker de eeuwen door: Postma, ‘De Hongaren en het onderwijs’.
- ³ Zie voor de bundel “Applausus academici” (1647): *Auditorium*, 521, M/1647.2.
- ⁴ Zie voor de bundel “Lacrymae” (1654): *Auditorium*, 525, M/1654.1.
- ⁵ Zie over de inscriptie van Basilius Gidófalvi (1635): Graaf, ‘Cum Deo’ 122.
- ⁶ Zie over het testament van Johannes N. Szepsi (1658): Postma, ‘Das Testament des verstorbenen ungarischen Studenten’.
- ⁷ Zie voor Vitringa’s “Typus theologiae practicae” (1716): *Auditorium*, 251, 91/1716.1. – Het boek verscheen naderhand in Nederlandse, Franse, Duitse en Hongaarse vertaling. – Momenteel wordt in California (USA) gewerkt aan een vertaling in het Engels (met commentaar en toelichting) door Prof. Charles K. Telfer.
- ⁸ Paulus van Ghemmenich, afkomstig uit Franeker zelf, had aldaar rechten gestudeerd en was in 1679 gepromoveerd bij de beroemde Franeker rechtsgeleerde Prof. Ulricus Huber. In datzelfde jaar liet hij zich als advocaat inschrijven bij het Hof van Fries-

land te Leeuwarden. Zijn verzameld – poëtisch – werk verscheen voor het eerst in Leeuwarden, in 1746: “Carmen jocoserium [...] nec non Carmina miscellanea”, bezorgd door zijn collega en bewonderaar Joannes Sande. Een “tweede uitgave” verscheen aldaar in 1766. Zie daarin het lofdicht voor Jozef I – nu onder de titel “Gratulatio ad heroëm invictissimum Josephum” – op p. 120-127, voorzien van een Nederlandse vertaling door W. Dotingh, een andere collega van Van Ghemmenich. – Idem het lofdicht voor Leopold I zelf – “Gratiarum actio ad Leopoldum” aldaar op p. 182-185, en het lofdicht voor Karel III (“Euphemia ad [...] Carolum III”) aldaar op p. 186-189. – Zie voor het rouwgedicht van Sande zelf op Van Ghemmenich (“Traanen gestort op de Lykbus”) dezelfde bundel, p. 220-222. – N.B.: In het voorwoord van de eerste uitgave – gedrukt bij R.J. Noordbeek, 1746 – komt Van Ghemmenichs Hongaarse adelsdiploma reeds ter sprake en wordt vermeld, dat het bij diens erfgenamen in Haarlem werd bewaard (“ab Heredibus Viri Nobilissimi Harlemi servatur”). Hetzelfde vinden we terug in de “tweede uitgave”, verschenen “ter Drukkerye van H.A. de Chalmot”, 1766. Het adelsdiploma werd – met al zijn toebehoren – als “Hungaricum” door ons aangekocht in het jaar 2000, toen het bij het uitruimen van een oud pand in Haarlem te voorschijn was gekomen. Het adelsdiploma werd in Franeker voor de allereerste keer publiekelijk tentoongesteld.

Bibliografie

- Graaf, G.H. van de. 1997. ‘Cum Deo. – Magyar peregrinusok bejegyzései franekeri album amicorumokban’, Mihály Balázs e.a. (Ed.), *Művelődési törekvések a korai újkorban. – Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére* Szeged: Adattár, 35. 117–133.
- Postma, F[erenc]; Sluis, J. van (Ed.). 1995. *Auditorium Academiae Franekerensis. – Bibliographie der Reden, Disputationen und Gelegenheitsdruckwerke der Universität und des Athenäums in Franeker, 1585–1843*. Leeuwarden/ Ljouwert: Minsken en Boeken, 23.
- Postma, Ferenc. 2015. ‘De Hongaren en het onderwijs aan de Friese universiteit te Franeker (1585–1811)’, *Acta Neerlandica. – Bijdragen tot de Neerlandistiek*, 10: 33–80.
- Postma, Ferenc. 2017. ‘Das Testament des verstorbenen ungarischen Studenten Johannes/ János N. Szepsi (Franeker, den 28. April 1658) und die erfreuliche Entdeckung von etlichen Büchern aus seinem Nachlass’, *Sárospataki Füzetek*, 21/2. 145–166.
- Sluis, Jacob van. 2015. *De Academie van Vriesland*. Gorredijk: Bornmeer.